

Р е ц е н з и я

от проф. д-р Милан Лефтеров Миланов,
Катедра „Международно право
и международни отношения”
Правно-исторически факултет
ЮЗУ „Неофит Рилски” – гр. Благоевград

на дисертационния труд на

главен асистент Мария Георгиева Хаджипетрова-Лачова
„Политиката на Европейския съюз в Средиземноморския регион”

за присъждане на образователна и научна степен
„доктор” по специалност „Международно право и
международни отношения”, професионално направление 3.6 Право.

I. Кратки биографични данни за кандидата

Мария Хаджипетрова-Лачова е родена на 3 ноември 1972 г. в гр. Якоруда. Завършва средното си образование в Езикова гимназия „Акад. Людмил Стоянов“, Благоевград с френски език. Висшето си образование получава в ЮЗУ „Неофит Рилски“, специалност „Приложна лингвистика“. От 10.02.2011 г. е назначена на длъжност „главен асистент“. Преподава практически френски език като I и II чужд език, заложен като задължителна дисциплина в учебния план на студентите от специалностите „Международни отношения” и „Европеистика” и след като завършва магистърска програма „Европейска интеграция“ през същата година води и упражнения по дисциплините „Външни отношения на ЕС“ и „Политическа система на ЕС“ на студентите от специалност „Европеистика“.

Със Заповед на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски” № 413/ 06.03.2012 г. е зачислена за докторантка на самостоятелна подготовка с тема на дисертационния труд: „Политиката на Европейския съюз в Средиземноморския регион“. По време на обучението си тя участва през 2012 г. в международна научна конференция на тема „Право, управление и медии през XXI век”, посветена на 20-годишнината от създаването на Правно-историческия факултет с доклад „Имиграционната политика на Франция”. През 2013 г. на научна сесия „Право, политика, промяна“, организирана от същия факултет, изнася доклад „Ново развитие в средиземноморската политика на Европейския съюз“. В края на 2013 г. участва и в международно лятно училище за докторанти „Европейският съюз и Черноморският регион – предизвикателства и перспективи”, проведено в Благоевград, с доклад „Нова парадигма в отношенията между Европейския съюз и Турция“.

Във връзка с повишаване на квалификацията на педагогическата и чуждоезиковата компетентност Мария Хаджипетрова участва в множество квалификационни курсове, сред които „Преподаване и учене на френски език, ориентирано към уменията и оценяване на постиженията на учениците“ през 2007 г. в гр. Казанлък, организиран от Асоциацията на преподавателите по и на френски език в

България, „Обучение чрез мултимедия. Развиване на речевите умения чрез дейностния подход“ през 2008 г., организиран от Департамента за информация и повишаване квалификацията на учителите в гр. Варна. Участва също така през юни 2011 г. в международния курс „Използване на автентични документи в преподаването на френски език“, организиран от Франкофонския регионален център за Централна и Източна Европа (CREFECO) в гр. София.

По проект „Повишаване на професионалните компетенции на академичния състав на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – инвестиция за бъдещето“ през 2014 г. взима участие в два квалификационни курса: „Дидактика на висшето образование с методика на академическото преподаване по правни науки“ и „Разработване и управление на проекти във висшето училище“. Посещава лекционни курсове на видни чуждестранни професори в областта на правото, проведени в ПИФ.

Взема активно участие в техническото обезпечаване на кандидат-студентски, семестриални и държавни изпити, както и в изготвянето на документация, свързана с учебните програми и планове на специалностите „Международни отношения“ и „Европеистика“. Член е на Асоциацията на преподавателите по френски език в България и на Алианс Франсез – Благоевград.

II. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Обем и структура на труда

Дисертационният труд е в обем от 239 страници като в него са включени и 5 (пет) приложения, както и използваните библиографски източници на брой 157 заглавия на кирилица и латиница. Структурата се състои от увод, три глави и заключение.

2. Обект и предмет на дисертационния труд

Обект на изследването е политиката, която Европейският съюз провежда по отношение на югоизточните средиземноморски държави. Настоящата политическа действителност, характеризираща се с динамично развитие на международните отношения предпоставя необходимостта от анализ и оценка на състоянието на сътрудничеството между ЕС и Средиземноморския регион. Това е една обективна потребност, обусловена, наред с други причини, и, преди всичко, от последиците на „Арабската пролет“ и финансовата криза в Европа.

Предметът на изследването е свързан с инициативите и подходите на сътрудничество, които ЕС предприема спрямо държавите от югоизточната дъга на Средиземно море. Акцентът в работата е поставен върху институционализирането на евро-средиземноморското партньорство, определянето на трудностите във вертикалната Север/Юг и хоризонталната Юг/Изток интеграция, било то от икономически, политически, институционални или социо-културен характер. Предмет на разглеждане в работата са и перспективите за развитие на отношенията ЕС – Средиземноморски регион, като се предлагат пътища за институционални и операционни реформи, съобразени с политическите и финансови възможности за тяхното осъществяване.

3. Цел и задачи на изследването

Целта на изследването, според формулировката на кандидатката, се състои в представянето на средиземноморската политика на ЕС във всичките ѝ измерения и етапи, обръщайки специално внимание върху критериите и приоритетите, механизмите и инструментите на сътрудничеството, а така също и на конкретните инициативи, характеризиращи партньорството между двата региона. Реализирането на тази основна цел, според авторката на дисертационния труд, би могло да се постигне чрез изпълнението на следните задачи: анализиране на политическите процеси и тенденции, характерни за държавите от Средиземноморския регион; проследяване развитието на средиземноморското направление в европейската външна политика; очертаване перспективите в развитието на отношенията Европейски съюз – Средиземноморски регион; отчитане множеството предизвикателства с цел формулиране на конкретни изводи и препоръки относно регионалната вертикална и хоризонтална интеграция; стремеж към обогатяване на българската научна литература по третирияния въпрос, както и постигане на практически ползи от труда за българските изследователи в областта на политологичната и правната наука и изобщо в сферата на хуманитарната проблематика, представляваща интерес и за широката публика.

4. Теза на изследването

Пристъпвайки към разработката на темата и в процеса на работата над нея кандидатката не пише изобщо, без конкретна ориентация и мотивация, а формулира следната теза:

Независимо от разнопосочните фактори, които оказват влияние върху средиземноморската политика на ЕС, като цяло, в продължение на изминалите десетилетия Съюзът развива активни партньорски отношения с държавите от региона и постига определени успехи. Развитието на евро-средиземноморското партньорство в трите основни направления: изграждане на общо пространство на мир и политическа стабилност, установяване на зона на споделен просперитет чрез икономическо и финансово сътрудничество и сближаване на народите чрез сътрудничество в социалната, културната и хуманитарната сфери обаче се осъществява бавно и постепенно. Целесъобразно и точно авторката посочва и редица сериозни негативни фактори, които възпрепятстват или забавят успешното развитие на сътрудничеството и партньорството. Това са преди всичко: политическата нестабилност в Средиземноморския регион, израело-палестинския конфликт, гражданската война в Сирия и дейността на екстремистката групировка „Ислямска държава“. Не са пропуснати и фактори като глобалната икономическа криза и миграционния поток в посока към Европа в следствие на „Арабската пролет“. чийто въздействие върху финансовата подкрепа за югоизточните средиземноморски държави от страна на ЕС се оказва съществено. Кандидатката сполучливо констатира, че в региона се правят опити за демократизация на обществото, но демокрацията представлява, повече от провеждане на избори. Тя изисква разработването на набор от поддържащи институции и обществени нагласи, а подобен вид трансформация отнема много дълго време.

5. Актуалност на изследването

Актуалността на изследването се определя от редица фактори, които обаче, след внимателен анализ на обективните и субективните предпоставки, могат да се сведат до

два. На първо място, това е изборът на темата, който предопределя смисъла и значението на изследователския подход и на негова основа защитата на авторската теза. На второ място, това е проблематиката, която определя темата, дава ѝ основание за съществуване. И ако темата е сравнително нова и недостатъчно подробно и цялостно разработвана в българската специализирана литература, то този факт е само допълнително основание за кандидатката да насочи вниманието си към процесите и явленията, характеризиращи взаимоотношенията между ЕС и страните от Средиземноморския регион и по-точно към неговия югоизточен фланг. Актуалността се мотивира и от засиления двупосочен интерес в рамките на конкретната международна действителност с оглед изграждане на зона на стабилност и сигурност в контекста на засилените миграционни и други процеси.

Наред с всичко това, както правилно отбелязва докторантката, актуалният интерес се дължи от една страна на очевидното желание на Европейския съюз да създава междурегионални структури за взаимодействие и да се опитва да използва своя успешен интеграционен проект на отношенията със страните партньорки като допълнение за разширяване на Общността, а от друга - и на намерението му да „изнася“ своите норми, принципи, стандарти и ценности в слаборазвитите страни, основано на разбирането за „един размер, подходящ за всички“ (“one-size-fits-all”). В този смисъл особен интерес представлява подробният исторически анализ на формирането на единния подход на Европейския съюз към Средиземноморския регион, основан върху съчетаване на многостранни и двустранни формати на партньорство, както и преминаване към такива форми на интеграция като създаването на свободна зона за търговия и митнически съюз – проблем, не достатъчно проучен в българската научна литература.

6. Методология на изследването

Разработването на проблематиката, присъща на дисертационния труд, изисква прилагането на различни комплексни методи и подходи – задача, с която докторантката добре се е справила. При решаването на поставените научно-изследователски задачи тя прилага както водещия системно-аналитичен метод, така и историко-хронологичния, сравнителния, а в отделни случаи индуктивно-дедуктивния, както и подхода, известен като теза-антитеза-синтеза.

III. Съдържание на дисертационния труд

Уводът съдържа всички гореизложени характерни елементи и белези, които или намират място непосредствено в работата по осъществяването на научното изследване, изграждайки неговата същностна рамка или изясняват авторовите цели и задачи и предпоставят задълбочения тематичен и проблемен обхват на дисертационния труд.

В Глава Първа, озаглавена “Средиземноморският регион – теоретичен, исторически и съвременен дискурс” се разглежда политическото развитие на югоизточните средиземноморски държави в исторически и съвременен план. Прибягвайки до компаративния анализ докторантката прави опит за периодизация на политическото развитие на държавните от региона след деколонизацията. Може с увереност да се каже, че тя успешно изяснява взаимоотношенията между държавите в региона, както и ролята на великите сили по-точно на двете супер сили – СССР и САЩ.

И ако периодът 1970-1990 г. се характеризира с впечатляваща стабилност на политическите режими, през 90-те години на ХХ век тежкия и сложен процес за постигане на мир между арабските страни и Израел продължава. Разпадането на Съветския съюз през 1991 г. не допринася за завръщането на Близкия изток към стабилността. Вълната на демокрация, заляла в по-голяма или по-малка степен всички континенти, не достига до тази част на света. Започналият през 1995 г. Процес от Барселона не оказва особено влияние върху региона. Не можем да не се съгласим с дисертантката, че представените в дисертационния труд исторически и политически събития в държавите от южното и източното крайбрежие на Средиземно море далеч не са изчерпателни, но дават ясна представа за многобройните проблеми, неразрешени и до днес - проблеми, свързани с неясните очертания на границите между държавите, израело-арабски и вътрешноарабски конфликти, изблици на религиозен фундаментализъм, липса на демокрация. Настоящата ситуация в разглеждания регион дава основание на авторката Хаджипетрова да направи заключението, че наличието на авторитарни и корумпирани режими в много от южносредиземноморските държави затруднява процеса на политически и икономически реформи и довежда до революциите в Тунис и Египет и до размирици в други държави в региона, известни като „Арабската пролет“. В резултат от анализа на събитията в тази част на света логично е да се направи извода, че като цяло „Арабската пролет“ носи със себе си както рискове за средиземноморската политиката на ЕС, така и потенциални възможности за икономическо сътрудничество и политическо взаимодействие. Затова обаче е нужно да се отчита факта, че всяко непремерено външно вмешателство, възприемано като посегателство върху суверенитета на тези държави, би довело до тежки икономически и политически последици в дългосрочен план. В този смисъл трябва да се търси такова взаимодействие, което би осигурило преди всичко правов ред в новите общества, при това съобразен с техните специфични особености.

Глава Втора, озаглавена “Политика на ЕС към Средиземноморието – инициативи и подходи” е посветена на описанието и анализа на средиземноморската политика на Европейския съюз от нейното зараждане до наши дни. Проследени и анализирани хронологически са европейските инициативи за изграждане на интензивни отношения в региона на Средиземно море като *Евро-арабският диалог* от 1973 г. до 1990 г., сключен между ЕИО и Арабската лига и *Диалогът в Западното Средиземноморие*, известен като „Диалогът 5+5“ (1992 г.). Разгледани са и опитите за регионална хоризонтална Юг-Изток интеграция и по-точно *Съюзът на Арабския Магреб* (1989 г.), *Споразумението от Агадир* (2004 г.), *Голямата арабска зона за свободна търговия* (2005 г.), в която членуват седемнадесет арабски държави. От наличните средиземноморски държави в този формат не членуват Алжир и Израел. Специално внимание докторантката отделя на институционализирането на Евро-средиземноморското партньорство чрез подписването на Декларацията от Барселона през 1995 г. С тази декларация се установява сътрудничество с Мароко, Алжир, Тунис, Египет, Ливан, Сирия, Израел, Турция, Йордания, Палестина и преди да се присъединят към ЕС – Кипър и Малта. Новият подход, произтичащ от Барселонската декларация се състои в това, че в съответствие с нея средиземноморското партньорство започва да се осъществява на две различни, но взаимосвързани нива на сътрудничество, а именно двустранното и регионалното. С усложняването на международната обстановка (кризата в Ирак (2005 г.), поредното избухване на насилие в Близкия изток, разпространението на тероризма и неговото въздействие върху обществата) в началото на новото хилядолетие и изправен пред най-голямото си териториално разширение,

Европейският съюз търси нови решения на структурните, организационните и проблемните предизвикателства, които се изправят пред него. В този сложен контекст Съюзът поставя началото на Европейската политика на съседство (ЕПС) в нейните две измерения – източно (страните от Източна Европа и впоследствие Южен Кавказ) и южно (държавите от Северна Африка и Близкия изток). През 2008 г. средиземноморската стратегия на ЕС приема нов облик: Процесът от Барселона се трансформира в нова регионална инициатива – Съюз за Средиземноморието (СЗС), който включва всички държави членки на ЕС и 11 страни от южната част на Средиземно море и Близкия изток. При това към трите му основни направления се прибавя четвърто направление – сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи, предлага съвместна отговорност и съвместно вземане на решения, Следва да се отбележи и обстоятелството, че в научния труд са разгледани и анализирани всички финансови инструменти, действащи в рамките на определената европейска инициатива.

Глава Трета, озаглавена “Перспективи пред отношенията ЕС-Средиземноморски регион” третира факторите, въздействащи върху двата типа интеграция: вертикална Север/Юг и хоризонтална Юг/Изток. Сред значаителното многообразие могат да бъдат диференцирани: фактори, вътрешни за Европейския съюз, вътрешни за Средиземноморския регион и общи, които влияят в различна степен и върху двата региона. Вътрешни за ЕС са поредните разширявания на Европейския съюз (2004, 2007, 2013) и Договорът от Лисабон. В научното изследване се анализира въздействието на тези два фактора върху средиземноморската политика на ЕС и се обръща особено внимание на Европейската служба за външни действия. В труда се проследява задълбочено и въпроса за това как и до каква степен световната финансова криза се отразява на двата региона. Становището на дисертантката е, че “Арабската пролет” от края на 2010 г. е също фактор, който оказва влияние върху отношенията ЕС-Средиземноморски регион. Тя води до редица дестабилизиращи процеси от военнополитически и социално-икономически характер в държавите от южната част на Средиземно море. Спирайки се на засиления миграционен натиск върху Съюза и преди всичко върху неговите южни членове, кандидатката подробно разглежда инициативите, съдържащи се в изработения от ЕС “Глобален подход към емиграцията и мобилността”.

Напълно оправдано и мотивирано гл. асистент М. Хаджипетрова обръща специално внимание и на развитието на проблема, свързан с дейността на радикалната групировка “Ислямска държава”. По това и редица други предизвикателства, съдържащи се в дисертационния труд, авторката представя поливариантна прогноза за развитието на отношенията между ЕС и съответните средиземноморски държави и прави редица предложения за конкретни реформи.

В Заключението се съдържа констатацията за изпълнението на поставената научно-изследователска задача, която, от гледна точка на заявената теза, може да се определи като успешна, а именно, че Европейският съюз осъществява активно партньорство с държавите от Средиземноморския регион.

IV. По-съществени приноси и приносни моменти

1. Актуалността намира израз във факта, че за първи път у нас се появява монография на тази тема, разработена цялостно, всестранно и задълбочено;

2. Обхванати и изяснени са различните фундаментални понятия и е показана както тяхната общовалидност, така и спецификата им;
3. Заслуга е и оригиналната периодизация на развитието на държавите в региона, като особено съществен и задълбочен е сравнителният анализ между трите инициативи: Евро-средиземноморското партньорство, Политиката за съседство (в южното ѝ измерение) и Съюза за Средиземноморието.
4. Оригинална и много полезна е и предложената поливариантна прогноза за развитието на евро-средиземноморските отношения. Разгледани са оптимистичен, песимистичен, и умерен вариант за бъдещите акценти в средиземноморската политика на ЕС и сценарий, предвиждащ сътрудничество само в рамките на определени сектори.
5. Като приносен момент би могъл да бъде определен и анализът на някои най-нови документи, свързани със средиземноморското направление на външната политика на ЕС, напр. отчетният доклад на Сметната палата относно дейността на Европейската служба за външни действия и докладът на Европейската служба за укрепване на мира от 2014 г.;
6. Заслужава положителна оценка като приносен момент и разглеждането и анализът на дисертантката на изключително актуалните международни проблеми, имащи отношение към темата на дисертацията, като “Ислямска държава” и събитията в Сирия.

V. Критични бележки и препоръки

Сполучливият избор на темата и нейното задълбочено разработване изключват констатации на несполуки в работата и не оставят място за сериозни критични бележки. В този смисъл разсъжденията, които следват, имат характера преди всичко на добронамерени забележки и препоръки:

- на фона на избора като цяло положителен подход за всеобхватно показване на проблемите във взаимоотношенията ЕС – Средиземноморски регион са допуснати и някои не съвсем прецизни квалификации като тази от стр. 5 на автореферата за това, че, цитирам: “... в действителност европейската концепция на отношенията с тези страни (средиземноморските – б.м.) през последните двадесет години... се определя не от принципите, залегнали в договорите, а много често от националните интереси на отделните европейски държави”. Вярното е, че независимо от желанието за приоритет на националните интереси, отношенията в крайна сметка се подчиняват на принципите, залегнали в съответните договори. Обратното би означавало началото на края на ЕС;

- в Глава първа се прави констатация за мястото и ролята на Турция в региона през разглеждания период, като се твърди, че, тя “изглежда като остров на стабилността и постига множество успехи в областта на правата на човека и на икономическата либерализация”. На фона на събитията от последните години и на оценката на световното обществено мнение, считам че тази оценка е, меко казано, пресилена, особено в своята първа част, отнасяща се до правата на човека;

- имам известно съмнение за точността и целесъобразността на употребеното в наименованието на Глава първа понятие “дискурс”. Напълно нормално и естествено в лингвистиката, а в политологията освен, че е модно, в дисертацията не допринася съществено за възприемане на търсената му смислова употреба. Същият ефект, например, но по-точен и разбираем, би имал терминът “анализ”;

- и накрая нещо дребно, но важно за удобството при четенето и боравенето с дисертационния труд. В Списъка на съкращенията не навсякъде, дори бих казал в

преобладаващото мнозинство от случаите, не са дадени оригиналните съкращения на съответните наименования на латиница. Другаде пък липсва българския превод на съответни наименования, отразени на латиница.

Всички тези бележки имат характера на препоръки и с нищо не променят общото положително отношение към дисертационния труд.

VI. Заключение

След всичко написано до тук и правейки равносметка на работата на гл. асистент М. Хаджипетрова-Лачова, следва да се резюмират накратко основните заслуги на нейния труд. Това са несъмнено:

- актуалност и дисертабилност на темата;
- значимост и добро познаване на третираната проблематика;
- критичност и прогностичност на изводите и заключенията;
- изразяване на собствено отношение и мнение;
- умение и опитност в научно-изследователската работа;
- много добро владение на понятийния апарат;
- добър стил и богат език;
- умело използване на богата специализирана литература на основата на солидна чуждоезикова подготовка.

Основавайки се на качествата на настоящия труд, считам, че са налице всички основания той да бъде издаден, което би било от полза за специалистите и студентите, както и за широката четяща публика, проявяваща интерес към тази проблематика.

В качеството си на председател и член на Научно жури по чл. 9 от Закона за развитие на академичния състав на Република България и имайки предвид важното значение на темата на дисертационния труд, нейната актуалност и приложимост, нейната задълбочена разработка, свидетелстваща за компетентност, аналитичен подход и доказана нагласа за научно-изследователска работа и като допълвам оценките и заключенията си с личните си положителни впечатления от професионалната дейност и персоналия принос на докторантката в работата на катедра „Международно право и международни отношения”, изразявам следното свое становище:

Давам убедено **ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА** на дисертационния труд и призовавам уважаемото Научно жури да присъди на гл. асистент Мария Хаджипетрова-Лачова образователната и научна степен “доктор” по специалност “ Международно право и международни отношения”, професионално направление 3.6 Право.

16. 01. 2015 г.

София

РЕЦЕНЗЕНТ:

Проф. д-р Милан Миланов